

Áldás vagy átok a sokféleség

– avagy diverzitás és SNI¹ az edukáció folyamatában

Pintes Gábor
– Duchovičová Jana

A pedagógus munkája, professzionális életútja során elengedhetetlen előfeltételnek tarjuk azt, hogy világosan megfogalmazott és körülhatárolható elképzelése, koncepciója, filozófiája legyen azon tevékenységről, melyek segítségével jobb, műveltebb és az életre felkészültebb növendékeket bocsátanak útjukra. Ez az elképzelés, filozófia részben már a pedagógusi hivatásra való felkészülés folyamatában elkezd körvonalazódni, s a tényleges pedagógiai praxis során nyeri el azokat a biztos támpontokat, sarokköveket, melyek jellemezni fogják talán egész pedagógusi pályáját. Ilyen viszonylatban eszményről, eszményekről is beszélhetünk, melyek nélkül viszont a pedagógusi szakmát végző személy ürességét, esetleg még dilettantizmusát is konstatálhatnánk. A pedagógusi szakma – pálya eszménye nem egy konkrét területet érint, hanem át kellene, hogy hassa az egész pedagógusi személyiséget. Ezen állításkunk mellett kiállva most mégis csak a pedagógusi hivatásban megjelenő eszmény egy elemére szeretnénk összpontosítani, mely alapvető módon befolyásolja nem csak az edukáció tervezésének folyamatát, de annak megvalósítási szakaszait is.

A két eszmény

Minden céltudatos folyamat attól válik többek között céltudatosná (ami megkülönbözteti a spontán, véletlenszerű és ösztönöstől), hogy előre eltervezünk egy bizonyos célt, kívánt nevelési szintet, állapotot, melyet nem kis idő és energia ráfordításával valóságként szeretnénk viszont látni. Az edukációban jelen lévő nézetpluralizmus folytán képtelenség lenne egy bizonyos eszmény és cél mellett oly biztonsággal és meggyőződéssel kiállni, mely legendő biztonsággal és bizonyossággal szolgálhatna számunkra minden egyéb lehetőség és alternatíva elutasításához. Éppen ezért el kell fogadnunk azt a tényt, hogy más humán tudományterületekhez hasonlóan a neveléstudományban, annak elméletében és gyakorlatában is

különböző eszményekre támaszkodhatunk – melyekből aztán különböző célok és végeredmények születnek. Az eredeti témánkhoz visszatérve most két eszmény sajátosságaira kívánunk röviden rámutatni.

Az egyik eszmény kulcsmomentuma abban fejezhető ki leginkább, hogy az edukáció folyamatával a növendékeket egy bizonyos és körülhatárolt cél felé szeretnénk eljuttatni. Az az egy bizonyos követendő és elérendő cél következhet tágabb értelemben legitimizált és elfogadott értékstruktúrából (pl. társadalmi trendek, a kultúra befolyása stb.), de éppenséggel az edukáció folyamatát irányító és megvalósító személy életfilozófiájából is. A kérdésnek ezt a részét most nem kívánjuk görcső alá vonni. Sokkal inkább azt, milyen hozadéka – következményei lehetnek az efféleképpen felállított, megfogalmazott eszménynek. A kulcsszó ebben az esetben leginkább a biztonság vagy annak érzete lehet. Megfogalmazunk egy bizonyos célt, kialakítunk egy stratégiát, mely mindenki számára egyformán követendő és elvárt célkitűzést fog jelenteni. A folyamat persze nem rekedhet meg a célkitűzés aktusánál, követi azt a megvalósítási eljárás pontos és precíz kidolgozása, mely már-már technológia szintjére „emeli” a nevelés és oktatás folyamatát. Az ily módon nyert biztonság érzete az objektivitásból fakad, mely szerint mindenki számára azonos követelményeket, feltételeket és eljárásokat biztosítunk. A jogos elvárás pedig az lehet(ne), hogy mindenki azonos szinten is teljesítsen, azaz olyan (vagy ahhoz nagyon közeli) edukációs szintet érjen el, mint amilyen a primáris célkitűzésben fogalmazódott meg. Az ilyen hozzáállás nagyon racionálisnak, objektívnek, igazságosnak és hatékonyak tűnik. Vagy tűnhet!

Az uniformizált célmegfogalmazás és gyakorlati megvalósítás alternatívája olyan eszményből indul ki, mely szerint nincs két egyforma egyén, s en-

nek megfelelően egyforma igények és eljárások sem lehetnek. Az ilyen eszményi fundamentumokból kiindulva nem beszélhetünk egységes célokról és uniformizált folyamatról sem, mert az elementáris konfliktusban lenne a diverzitás elfogadott tényével. Ebben az esetben, mondhatni személyre szabott célok és divergens eljárások összefüggéseiben kell, hogy gondolkozzunk! Kezdetben az ilyen szemléletmód kaotikusnak, esetleg anarchikusnak is tűnhet, mivel nélkülözi mindazon biztos pontokat, melyek egy pedagógus számára a szükséges biztonságot nyújthatják. Rövid távon felszínesnek, nemtörődömmnek is titulálhatnánk az ilyen edukációs hozzáállást, de az eredményesség és a hatékonyság kulcsa nem biztos, hogy minden esetben a külsőin és az azonnali eredmények kézzelfoghatóságában rejlik.

Minden naivitásunkat félretéve és támaszkodva bizonyos gyakorlati tapasztalatokra is, bizton állíthatjuk, hogy mindkét eszménynek megvan a maga előnye és buktatói is. Az objektív paradigmára támaszkodó uniformizált céltípusok és az azok alapján megtervezett és lebonyolított edukáció leginkább akkor került reflektorfénybe és nyert létjogosultságot, amikor a nevelés és az oktatás tömeges és intézményes „ügyg” vált. Az edukáció etatizációja (állami érdekké válása) kihívás elé állította mindazokat, akik az edukációban is a „mindenkinek – mindent” jelszavát tűzték ki zászlajukra. Intézményes és főleg tömeges formában lehetetlen ugyanazon elvek alapján megfogalmazni ez edukáció céljait és kialakítani azok megvalósítási stratégiáit, mint az egyéni edukáció kontextusában. A nevelés és oktatás uniformizálásánál azonban nem mellékes szempont az sem, hogy az edukáció ily módon befolyásoló (manipulációs?) területté lépett elő a mindenkor hatalom szempontjából. Mindezek miatt az egységes és a széles tömegeknek is hozzáférhető edukáció lehetőségének megteremtése nem vitatható el ezen szemléletmódtól,

azonban mindenható paradigmaként és egyedüli alternatívaként is hiba lenne rá tekinteni.

Diverzitás: cél vagy kiindulópont?

A diverzitás (sokféleség, sokszínűség) kérdésének edukációs összefüggésekben történő boncolgatása során felmerülhet egy nagyon is alapvető kérdés: a kiindulópont vagy pedig az elérendő cél szempontjából érdekes-e az edukációs diverzitás kérdése. A válasz egyszersmind egyszerű és bonyolult is – vagyis mindkettő szempontjából. Az egész problémakör faramucisága ugyanis éppen abban rejlik, hogy azonos esélyt és lehetőséget valakinek (neveltnak, diáknak, növendéknek) éppen azzal adunk, ha elfogadjuk annak egyediségét, másóságát, eltérő kiindulópontját. Ebben az esetben a diverzitás problémája a kiindulópont problémája leginkább. A szabad gondolkodásnak (ami nem egyenlő a szabados gondolkodással!) és a nézetpluralizmus elfogadásának viszont természetes velejárója az is, hogy az edukációra – annak céljaira és folyamatára – ne úgy tekintünk, mint valamiféle technológiára, melynek szinte azonos produktumai fogják jelenteni az egyén és a közösség boldogulását.

A tanuló diverzitás elfogadását és érvényesülését sokáig több akadály is nehezítette. Az éppen aktuális oktatáspolitikai orientációk gyakran zavart okoztak nem csak a pedagógusok, de a szülők körében is. Már csaknem egy emberöltő telt el azóta, hogy lépten-nyomon az egyéni és egyedi sajátosságok figyelembevételéről, a differenciált körülmények és feltételek kialakításának fontosságáról hallhatunk. Az iskolai eredményesség fokmérője viszont még mindig az érdemjegy maradt, melyet objektív és objektívizált szempontok szerint lehet megítélni, ami viszont nem töltheti (s valljuk be őszintén, nem is tölti) be azt a szerepet, mely valós kritériuma lehetne egy tanuló kulcsfontosságú megítélésében – értékelésében.

A diverzitás tehát annak elfogadását is jelenti, hogy mindenki rendelkezik egyedi sajátosságokkal, s a különbözőségeknek megvannak a maguk sajátos okai is. Az edukációs sokféleség, különbözőség fakadhat faji, etnikai, nemi, életszínvonalbeli, politikai orientációbeli, életkori, vallási, fizikai állapotbeli és rátermettségbeli stb. eltérésekből. Az itt felsorolt okok utat

kellene, hogy jelentsenek egy olyan edukációs környezet kialakításához, melyben a diverzitás elvként szolgál önmagunk és egyben mások elfogadásához és a sokféleség megismeréséhez is.

Sajátos (speciális) nevelési igény – SNI mint a diverzitás természetes következménye

Abban az esetben, ha a fent jellemzett diverzitást tényként fogadjuk el, egyidejűleg azt is elfogadjuk, hogy az edukációban részt vevő egyének közt szerepelnek olyan nevelési igénnyel rendelkezők is, akik sajátos (speciális) hozzáállást igényelnek. A speciális hozzáállás viszont nem korlátozódhat az edukáció valamely szűk területére, hanem globális megközelítésre van szükség. Persze mondhatnánk, hogy a sok sajátosság és speciális igény megfelelő kielégítésére a speciális intézmények képesek a legjobban, de ezzel alapjaiban sértenénk minden olyan nemű törekvést, melyek a diverzitás filozófiájával kapcsolatban már említettünk. Az elfogadó és befogadó (inkluzív) edukációs környezetet, melyben az egyediség, a sajátos nevelési igény semmiképp sem lehet a kirekesztés, a szegregáció oka. A szegregáció, az elkülönítés éppen az objektív edukációs paradigma velejárója, mely a lemaradokat, a „kilógókat” a szegregáció eszközeivel kívánja részben elszigetelni, részben a „többség” által elfogadott képhez alakítani. Ezen a ponton kellene talán elgondolkoznunk azon a dilemmán, hogy a maga valóságában (még ha inkább csak elméleti síkon is) nem SNI-s-e mindenki. A sajátos nevelési igény nem betegség, kór vagy ragály. Egy siket, látássérült, tanulási nehézségekkel rendelkező egyén sajátos edukációt igényel, de nem azért, mert beteg lenne (betegség ugyanis a náthaláz, a kanyaró, a mandulagyulladás stb.), hanem mert ezek a sajátosságok eltérő edukációs hozzáállást igényelnek. Mindamelllett, hogy az embernek élete során sokféle körülményhez kell alkalmazkodnia és ezen képességet el kell sajátítania, nem hiszünk abban, hogy mindig és mindenben neki kellene alkalmazkodnia a meglévő és adott körülményekhez. A nevelés és oktatás egyik szépsége, de egyben irtózatossága éppen abban rejlik, hogy képesek legyünk az edukáció minél több elemét ahhoz a célhoz igazítani, mely EMBERT és EGYÉNT kíván kimunkálni abból a

lehetőségből, talentumból, mely minden emberben benne rejlik.

A pedagógus munkáját végigkíséri annak a dilemmának az eldöntése, vajon mi fontosabb: objektív szempontok alapján meghatározott, megfogalmazott és igazolt célok elérésére ösztönözni a neveltet, vagy segítséget nyújtani ahhoz, hogy olyan funkciókat, képességeket alakítson ki, melyekkel később önmaga is boldogulhat (jóval kisebb tartalmi hozadékkal). Ebben a dilemmában (mint ahogy a diverzitás, az SNI és inkluzivitás dilemmájában is) ismételten az objektivitás és a szubjektivitás (a két eszmény) dilemmája köszön vissza. Felmerül persze egy következő kérdés is: fel lehet-e készülni elégségesen a sokféleségre, az SNI-s diákokkal való pedagógiai munkára? A válasz korántsem egyszerű. Amennyiben igennel válaszolnánk, abban az esetben objektív szempontokból kellene kiindulnunk, melyekkel a diverzitás filozófiájának mondanánk ellent. Éppen ezért úgy gondoljuk, mindehhez leginkább szándék, kitartás és szilárd meggyőződés szükséges, mely a nehéz helyzetekben tartást és reményt ad, a sikerek és örömteli helyzetekben biztat, további munkára serkent és alázatot biztosít mindazon munkához s erőfeszítéshez, melynek fokmérőjét és megbecsülését széles körben, napjainkban még hiába keresnénk. Addig is a megannyi dilemma mellett, mellyel a pedagógusnak meg kell küzdenie, marad egy újabb megválaszolandó: áldás-e vagy inkább átok az edukációban megjelenő sokféleség – diverzitás?

Irodalom

- DOMBI, A.: A tanító-tanítvány viszony és a narratív tartalomelemzés. In: KARIKÓ S. (szerk.): *Középpontban a pedagógus: Régi értékek – új kihívások*. Szeged, Áron Kiadó, 2012, 79-87.
- DUCHOVIČOVÁ, J.: Diverzita školskej populácie ako objekt pedagógiej vedy. In Duchovičová a kol.: *Diverzita v edukácii*. Nitra, PF UKF, 2012.
- KARIKÓ, S.: *A nevelésfilozófia alapjairól*. Szeged, SZEK JGYF, 2010.
- PINTES, G. – FENYVESI, L.: A pedagógus érték közvetítő szerepe és pedagógiai koncepciója. In: KARIKÓ S. (szerk.): *Középpontban a pedagógus: Régi értékek – új kihívások*. Szeged, Áron Kiadó, 2012, 135-150.
- SIRE, J. W.: *The Universe Next Door: A Basic Worldview Catalog*. London, Green Press, 2009.
- SMITH, D. G. – SCHONFELD, N. B.: *The Benefits of Diversity: What the Research Tells Us*. In: *About Campus* 2000/5, 16-23.

Jegyzetek:

- ¹ Sajátos nevelési igényű